

С. 220.

2. Воротіна Л.І. Малий бізнес та підприємництво : [навч. посібник] / Воротіна Л.І. – К. : Європейський університет, 2004. – 310 с.

3. Державне регулювання розвитку малого підприємництва в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. екон. наук : 08.00.03 / О.Ю. Червона ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2007. — 20 с.

4. Діяльність малих підприємств у 2007 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступення д-ра екон. наук : 08.04.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Крупка М.І. — К., 2003. — 40 с.

6. Колісник Г. М. Види і форми державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні // Науковий вісник : збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУУ, 2007. – Вип. 17.1. – С. 217 – 224.

7. Основні показники розвитку малих підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua>.

Надійшла 27.01.2010

УДК 658.14/.17 : 658.16(477)

Т. Г. РЗАЄВА, І. В. СТАСЮК
Хмельницький національний університет

МЕХАНІЗМ ТА НАПРЯМИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено питання банкрутства та основні фактори неплатоспроможності українських підприємств, а також розглянуто механізм, напрями прогнозування та діагностики банкрутства.

The article explores the question of bankruptcy and insolvency of the main factors of Ukrainian enterprises, and examined the mechanism, diagnosis and forecasting trends bankruptcy.

Ключові слова: банкрутство, фактори неплатоспроможності, прогнозування ймовірності банкрутства, напрями прогнозування банкрутства, діагностика кризового стану підприємства.

Актуальність теми. Ключовою проблемою в сучасній економіці є криза неплатежів. Саме тому слово "банкрутство" лунає з кожним днем усе частіше. І все більшої кількості підприємств доводиться стикатися з цією проблемою. Питання реструктуризації і банкрутства в кризовій економічній ситуації, яка склалася в Україні, набувають особливого значення, що пов'язано з хронічним станом неплатоспроможності, нерентабельності, збитковості суб'єктів підприємницької діяльності [4, с. 129].

Актуальність і практична значущість цієї теми зумовлені рядом причин. По-перше, сьогодні в економіці ключовою проблемою є криза неплатежів і принаймні половину підприємств слід було б оголосити банкрутами, а вилучені кошти перерозподілити на користь ефективних виробництв, що, поза сумнівом, сприяло б оздоровленню ринку. По-друге, оскільки проблема банкрутства набула значного поширення, то питання прогнозування і визначення ймовірності банкрутства стає вкрай актуальним. По-третє, значній частині промислових підприємств характерні негативні тенденції щодо динаміки фінансових результатів, що призвело до збільшення частки збиткових підприємств у загальній їх кількості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Останнім часом, питанням оцінки ймовірності банкрутства та його наслідкам приділяється значна увага як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Аналіз останніх публікацій показав, що досить детально питання банкрутства розглянули О.Я. Базилінська [1], В.О. Подольська [2]. Заслужують уваги публікації сучасних науковців – О.Б. Андрушка [3], Іващенко О.В. [4], Л. Руденко [6]. На цьому дослідження питань банкрутства не втратило своєї актуальності і сьогодні потребує більш детального розгляду проблем щодо механізму та напрямів прогнозування ймовірності банкрутства підприємств, що ускладнюється за умов кризи. Рівень дослідження існуючих проблем та ступінь їх вирішення обумовили вибір теми дослідження та її мету.

Метою дослідження є дослідження механізму та основних напрямів прогнозування ймовірності банкрутства підприємств, а також визначення основних факторів неплатоспроможності українських підприємств.

Мета дослідження досягається шляхом виконання таких завдань:

- дослідження впливу основних факторів (внутрішніх, зовнішніх), що обумовлюють неплатоспроможність українських підприємств;
- дослідження складових механізму прогнозування ймовірності банкрутства та оцінка їх взаємозв'язку;

- розглянути напрямки прогнозування ймовірності банкрутства та означити чинники моделі діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємств;

- дослідити показники та методику розрахунку оцінки фінансового стану щодо задовільної структури балансу на основі методичних положень щодо оцінювання фінансового стану підприємств і відновлення незадовільної структури балансу.

Виклад основного матеріалу. За умов ринкової економіки підприємства постійно перебувають під впливом несприятливих внутрішніх і зовнішніх чинників, які можуть призвести до недостатності активів у ліквідній формі та банкрутства. Банкрутство (Bankruptcy) – це неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями та виконувати зобов'язання перед бюджетом. Базилінська О.Я. [1] виділяє наступні види банкрутства: 1) необережне банкрутство, що є результатом неефективної роботи підприємств; 2) приховане банкрутство виникає у випадку навмисного приховування факту стійкої фінансової неспроможності підприємства та пов'язаного з цим подання недостовірної інформації кредиторам, державним органам, іншим зацікавленим особам; 3) умисне банкрутство – це свідоме доведення підприємства до стійкої фінансової неспроможності; 4) фіктивне банкрутство – результат свідомого поширення підприємством інформації щодо своєї фінансової неспроможності, щоб ухилитися від сплати зобов'язань [1, с. 200].

На думку Подольської В.О. [2], особливої уваги потребує детальне вивчення причин виникнення банкрутства. Це в свою чергу, допомогло б у розробці конкретних шляхів недопущення банкрутства, що є вкрай необхідним, особливо в сучасних умовах. Крім того, Подольська В.О. [2], загрозу неплатоспроможності та банкрутства підприємства пов'язує з фінансовою кризою, що має три фази: фаза, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління); фаза, яка загрожує подальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації; кризовий стан, який не сумісний з подальшим існуванням підприємства і призводить до її ліквідації [2, с. 162].

Ми повністю погоджуємося з Подольською В.О. і підтримуємо її думку щодо детального вивчення причин виникнення банкрутства, так як на сьогоднішній день в Україні дуже багато підприємств знаходяться на межі банкрутства. Завдяки економічній ситуації в країні рівень банкрутства стрімко зростає і стає просто неминучим для великої кількості українських підприємств. Як відомо, криза неплатежів була і залишилась основною проблемою підприємств і як наслідок економіки в цілому.

Всі автори, що розглядали питання банкрутства підприємств, поділяють фактори (причини) виникнення банкрутства на зовнішні і внутрішні. Подольська В.О. [2] до зовнішніх чинників, які призводять до банкрутства підприємств відносить: спад виробництва, збільшення кількості збиткових підприємств, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, неплатоспроможність підприємств-партнерів, політичну нестабільність держави, недосконалість законодавства, високий рівень податків, структуру та рівень добробуту населення, розмір і структуру споживання, платоспроможний попит населення, посилення міжнародної конкуренції, банкрутство боржників підприємства, загальний розвиток науки і техніки, рівень технологій тощо [2, с. 162].

Базилінська О.Я. [1] доповнює, крім вище перелічених, наступні зовнішні чинники: макроекономічна нестабільність, спад кон'юнктури в економіці, значний рівень інфляції, криза окремої галузі, сезонні коливання, посилення монополізму на ринку, дискримінація підприємства органами влади та управління, погіршення криміногенної ситуації тощо [1, с. 201].

Зовнішні чинники не залежать від діяльності підприємства, однак їх нівелювання просто виключене, оскільки вони мають досить значний вплив як на економіку в цілому, так і на саме підприємство зокрема.

Що ж стосується внутрішніх чинників, Подольська В.О. [2] виділяє наступні: дефіцит власних оборотних активів, недосконалість механізму ціноутворення, бездіяльність юридичних служб підприємства, відсутність контролю за договірними відносинами, значна питома вага непродуктивних витрат, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, неефективне використання ресурсів, збільшення витрат, збиткова діяльність підприємства та ін. [2, с. 162].

На думку Базилінської О.Я. [1], до внутрішніх чинників слід віднести: неефективність операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, низька якість менеджменту, низький рівень кваліфікації персоналу, недоліки в постачанні, низький рівень маркетингу, блок інновацій та раціоналізаторства, нерозвинутість фінансового контролінгу тощо.

Сьогодні є актуальним дослідження впливу як внутрішніх чинників, так і зовнішніх, оскільки неврахування впливу хоч одного чинника може призвести до викривлення результатів щодо прогнозування ймовірності банкрутства підприємства, та його перспектив.

На сьогодні існує значна кількість причин, що можуть спровокувати виникнення банкрутства підприємства, які детально розглянуті Базилінською О.Я. і Подольською В.О. [1 – 2]. Ларіонова К.Л. і Капінос Г.І. [5] виокремили фактори неплатоспроможності, що характерні саме українським підприємствам, які детально представлені на рис. 1 [5, с. 54].

За даними рис. 1 видно, що сьогодні існує значна кількість внутрішніх і зовнішніх факторів, що

обумовлюють неплатоспроможність українських підприємств. Однак, на нашу думку, найбільшої уваги серед внутрішніх факторів заслуговують наступні, що згруповані нами за їх значущістю так:

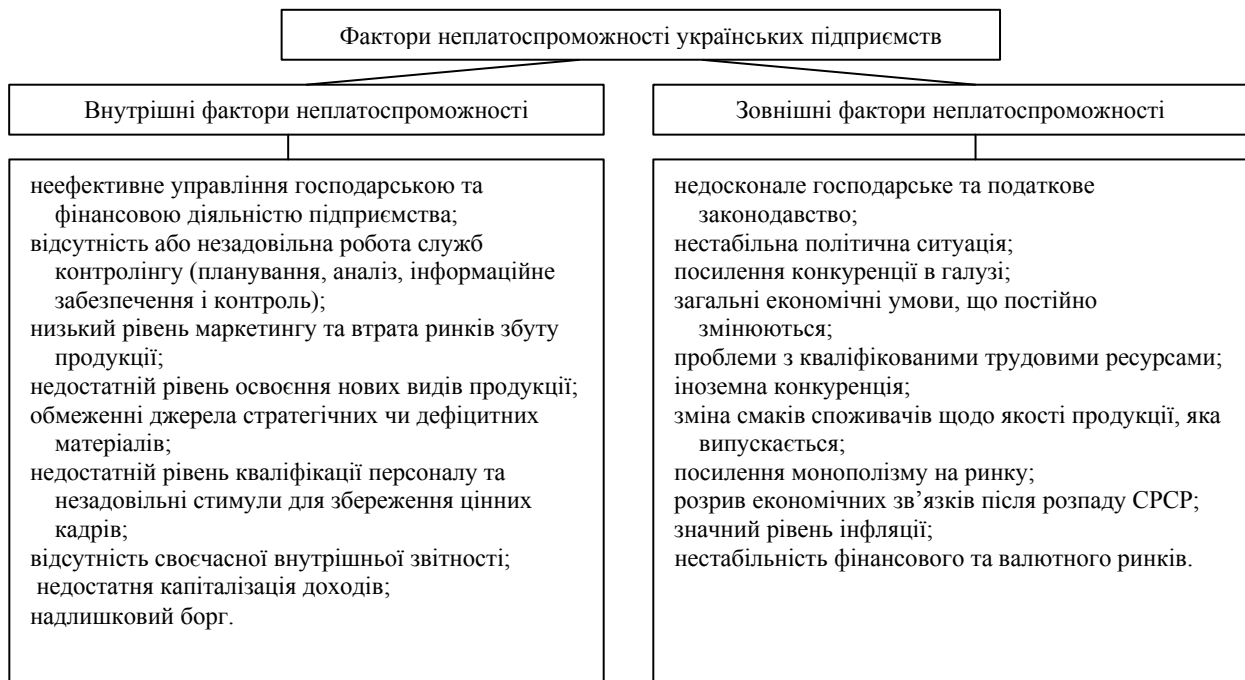

Рис. 1. Основні фактори неплатоспроможності українських підприємств

1. Низький рівень маркетингу та втрата ринків збуту продукції, так як наші підприємства практично не використовують маркетинг і на жаль не вбачають у ньому необхідності, а тим паче виправдане вкладання в нього коштів. І як показує практика, лише великі фірми, підприємства і корпорації, не хештують цим фактором.

2. Недостатній рівень кваліфікації персоналу та незадовільні стимули для збереження цінних кадрів. Більшу увагу хотілося б зосередити саме на цінних кадрах і відсутності стимулів. Економічна ситуація в країні сприяла хвилі звільнень і скорочень, роботу втратили навіть висококваліфіковані працівники. І, на жаль, на сьогоднішній день, досить багато підприємств керуються не кваліфікованістю кадрів, а швидкоплинністю (на місце одного прийдуть інші) і за рахунок цього значним скороченням стимулів. Крім того, якщо навіть і не враховувати економічну кризу, то цей пункт є також взаємопов'язаний з попереднім, так як рідко на якому малому підприємстві потрібен такий фахівець, як маркетолог.

3. Відсутність своєчасної внутрішньої звітності, що є дуже важливим фактором, так як саме вчасно підготовлена звітність віддзеркалює стан підприємства в даний момент. І якщо звітність підготовлена вчасно та відображає невтішні прогнози щодо діяльності підприємства, то навіть цього достатньо, щоб здійснити всі контрзаходи для подолання наступаючої кризи чи певних фінансових проблем, що можуть призвести до кризи і навіть банкрутства у майбутньому.

Що стосується зовнішніх факторів, то, всі вони є важливими і потребують рівнозначного дослідження, оскільки їх вплив на стан українських підприємств є досить вагомим.

Отже, існує значна кількість факторів неплатоспроможності і розглядати їх слід з врахуванням не лише внутрішніх, але зовнішніх загроз, що дасть можливість оцінити реальний стан підприємства і здійснити всі можливі контрзаходи по ліквідації негативних факторів і недопущенні до банкрутства.

У зв'язку з цим прогнозування банкрутства стає першочерговою необхідністю, що дасть можливість виявити основні проблеми і недоліки в роботі підприємства, а також врахувати вплив різноманітних зовнішніх чинників, і в результаті спрогнозувати ймовірність банкрутства і вжити заходів для його уникнення.

У своїй публікації Руденко Л. [6] представила загальний механізм прогнозування ймовірності банкрутства, що зображено на рис. 2 [6, с. 18].

Як бачимо, на рис. 2 представлено крок за кроком порядок дій щодо визначення фінансового стану з позиції можливого банкрутства, а в заключному етапі на основі результатів прогнозу – прийняття рішення і здійснення на його основі відповідних антикризових заходів.

Отже, основне завдання прогнозування банкрутства полягає в своєчасній розробці контрзаходів, спрямованих на подолання на підприємстві негативних тенденцій його розвитку.

Сучасна економічна наука має у своєму арсеналі велику кількість різноманітних прийомів і методів прогнозування фінансових показників, в тому числі в плані оцінки можливого банкрутства. Розрізняють три

основні напрямки прогнозування ймовірності банкрутства підприємства (рис. 3) [2, с. 167]: а) розрахунок індексу кредитоспроможності (наприклад, за допомогою дискримінантних багатофакторних моделей Альтмана для США, Таффлера і Тішоу для Великобританії, Сайфуліна, Кадикова та Зайцевої для Росії, Терещенка для України тощо); б) використання системи формалізованих і неформалізованих критеріїв, що включає в себе використання не лише бухгалтерської звітності, а й додаткової інформації; що ж стосується критичних значень цих критеріїв, то вони повинні бути деталізовані за галузями і підгалузями, а їх розробка може бути виконана після накопичення визначених статистичних даних; в) оцінка і прогнозування показників задовільної структури балансу (наприклад, визначення коефіцієнту покриття, коефіцієнту забезпечення власними засобами, коефіцієнта Бівера тощо).

Рис. 2. Механізм прогнозування ймовірності банкрутства компанії

Для підприємства важливо вчасно виявити «хворобу», установити правильний діагноз, зрозуміти причини негараздів і наслідки. Саме фінансова діагностика може точно вказати чи зможе підприємство розрахуватися в строк за своїми зобов'язаннями, викрити причини наявного стану, розробити та реалізувати заходи з питань виходу підприємства з кризи. Під діагностикою банкрутства розуміють своєчасне розпізнавання симптомів фінансової кризи на підприємстві [1, с. 201].

Діагностика кризи розвитку підприємства – це система ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризового стану підприємства, оцінку загрози банкрутства та (або) подання кризи. Діагностика кризи визначається одним з необхідних етапів процесу антикризового управління, оскільки саме її результати дають змогу визначити ступінь розвитку кризи, її масштаби, реальність та очікуваний час виникнення ситуації банкрутства, обґрунтувати заходи, необхідні для її подолання, оцінити можливості підприємства щодо подолання кризи та прогнозування наслідків подальшого розвитку ситуації [2, с. 166].

Зміст діагностики може набувати різного вигляду залежно від впливу чинників, які визначають оптимальну модель діагностики (рис. 4) [3, с. 160].

В економіці можна виділити і охарактеризувати такі основні чинники, від яких залежить раціональна модель діагностики кризового стану:

1. Обрана керівництвом стратегія. За цією стратегією обирають пріоритетні складові діагностики та принципи формування бюджету її проведення.
2. Теперішній стан господарської діяльності підприємства (на основі попередньо проведеної діагностики). Визначає необхідну глибину проведення діагностики.
3. Прогнозована загроза кризового стану (на основі попередньо проведеної діагностики). Визначає глибину проведення діагностики за певними напрямками, а саме за тими видами та чинниками, які мають підвищену можливість виникнення [3, с. 159].
4. Наявність персоналу відповідної кваліфікації. Визначає здатність виконання власними силами діагностики, а також доцільність передавання права на її проведення сторонньому виконавцю.
5. Вартість проведення певних етапів діагностики. Впливає на глибину проведення діагностики.

6. Ефективність моделі діагностики. Визначає ефективність комплексу етапів діагностики, а отже економічно оптимальну модель та схему проведення діагностики [3, с. 160].

Рис. 3. Напрями прогнозування ймовірності банкрутства

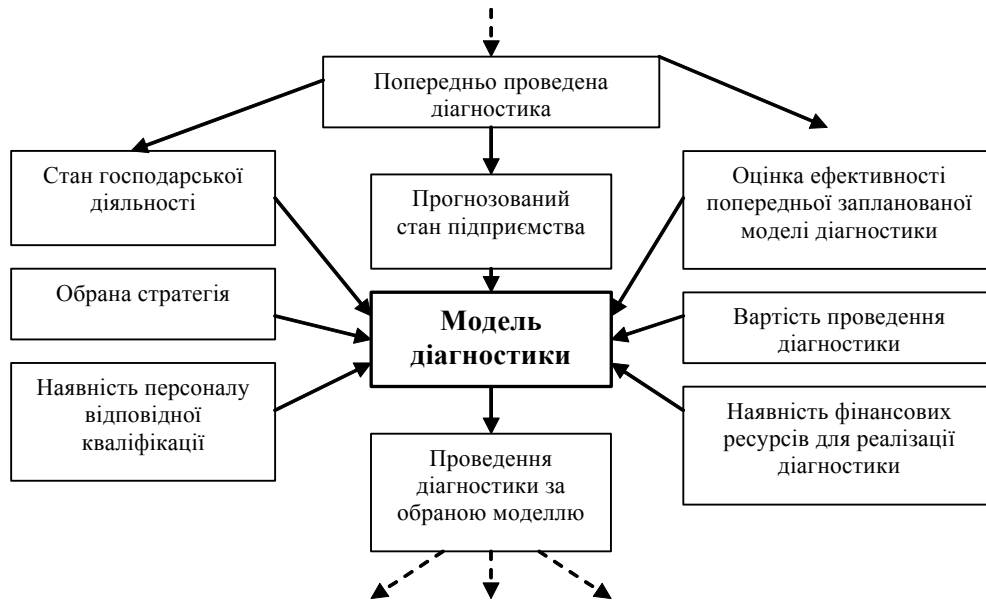

Рис. 4. Чинники моделі діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства

За зарубіжним досвідом прогнозування банкрутства підприємства можливе за 1,5 – 2 роки до появи очевидних ознак. Існує декілька підходів до діагностики ознак кризового розвитку підприємства. Вітчизняна література виокремлює два основних: аналіз окремих фінансових коефіцієнтів; аналіз інтегральних показників. Відповідно до чинного законодавства України про банкрутство підприємств, діагностика їхньої неплатоспроможності проводиться за такими фінансовими коефіцієнтами: коефіцієнтом поточної ліквідності; коефіцієнтом забезпеченості робочим капіталом; коефіцієнтом відновлення (втрати) платоспроможності [1, с. 202]. Методика розрахунку коефіцієнтів наведена в табл. 1 [1, с. 272].

Таблиця 1

Оцінювання фінансового стану щодо задовільної структури балансу («Методичні положення щодо оцінювання фінансового стану підприємств і відновлення незадовільної структури балансу»)

Показник	Методика розрахунку	Позначення
Коефіцієнт поточної ліквідності (K_1) має знаходитись в межах від 1 до 2	$K_1 = \frac{\text{Поточні активи} + \text{Витрати майбутніх періодів}}{\text{Поточні зобов'язання} + \text{Доходи майбутніх періодів}}$	—
Коефіцієнт забезпеченості робочим капіталом (K_2), має бути не меншим ніж 0,1	$K_2 = \frac{\text{Поточні активи} - \text{Поточні пасиви}}{\text{Поточні активи}}$	—
Коефіцієнт відновлення платоспроможності (K_3), розраховується у випадку, якщо (K_1) чи (K_2) – той чи інший знаходяться не в межах нормативних значень	$K_3 = \frac{K_1^* + (6T) \times (K_1^* - K_1)}{K_{1\text{норм}}}$	6 – період відновлення платоспроможності в місяцях; Т – звітний період у місяцях; K_1^* – фактичне значення коефіцієнта поточної ліквідності (в кінці розрахункового періоду)

Досить надійним методом інтегрального оцінювання загрози банкрутства є також розрахунок коефіцієнтів важколіквідних активів (табл. 2) [1, с. 203].

Таблиця 2

Оцінка ймовірності банкрутства

Критерій	Ймовірність банкрутства
НА = СЗ < ВК	Дуже низька
НА + СЗ < ВК + ДК	Можлива
НА + СЗ < ВК + ДК + КК	Висока
НА + СЗ > ВК + ДК + КК	Дуже висока

НА – необоротні активи; СЗ – середня сума запасів; ДК – середня сума довгострокових банківських кредитів; ВК – власний капітал; КК – середня сума короткострокових кредитів

Висновки. Доцільно наголосити, що за умов економічної кризи, питання оцінки стану банкрутства, його прогнозування є вкрай актуальним.

Потребують подальшого дослідження питання, що пов'язані з удосконаленням механізму прогнозування ймовірності банкрутства з точки зору його складових, існуючих критеріїв, вибору системи показників. Особливу увагу в подальших дослідженнях слід приділити вивченню існуючих моделей прогнозування ймовірності банкрутства в розрізі вітчизняних та зарубіжних науковців.

Відмічені дослідження доцільно проводити за напрямками саме методичних підходів та показників, що обумовлюють останні, з точки зору можливостей їх використання на прикладі діяльності сучасних суб'єктів господарювання, що функціонують на території України.

Література

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2009. – 328 с.
2. Подольська В.О., Яріш О.В. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
3. Андрушко О.Б., Горбачевська М.Р. Моделювання діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства // Вісник національного університету «Лівівська політехніка». – 2006. – № 2 (552). – С. 158 – 163.
4. Іващенко О.В., Крисак О.І. Діагностика банкрутства підприємства // Держава і регіони – 2006. – №5. – С. 129 – 131.
5. Ларіонова К.Л., Капінос Г.І. Аналіз особливостей та сучасного розвитку інституту банкрутства та фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання Хмельницької області // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. – № 4. Т.3. – С. 50 – 55.
6. Руденко Л. Прогнозування ймовірності банкрутства потенційних реципієнтів капіталів транснаціональних корпоративних структур // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С. 16 – 32.

Надійшла 14.01.2010